

NUTQI TO‘LIQ RIVOJLANMAGAN BOLALARNI BILISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA DIDAKTIK O‘YIN TEXNOLOGIYALARI

Sadoqatxon Abduvaliyeva

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Samarqand filiali magistri

Annotatsiya. *Ushbu maqolada nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarning bilish faoliyatini rivojlantirishda didaktik o‘yin texnologiyalarining nazariy-metodik asoslari yoritilgan. Tadqiqotda didaktik o‘yinlarning bolalarning idrok, diqqat, xotira, tafakkur va nutqiy faolligiga ta’siri tahlil qilinadi. Amaliy tajriba natijalari didaktik o‘yin texnologiyalarini tizimli qo‘llash nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda bilish jarayonlarining faollashuviga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini isbotlaydi.*

Kalit so‘zlar: *nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar, bilish faoliyati, didaktik o‘yin, o‘yin texnologiyalari, maxsus pedagogika.*

Annotation. *This article discusses the theoretical and methodological foundations of didactic game technologies in the development of cognitive activity in children with incomplete speech development. The study analyzes the impact of didactic games on children's perception, attention, memory, thinking and speech activity. The results of practical experience prove that the systematic use of didactic game technologies has a positive effect on the activation of cognitive processes in children with incomplete speech development.*

Keywords: *children with incomplete speech development, cognitive activity, didactic game, game technologies, special pedagogy.*

Аннотация. *В данной статье рассматриваются теоретические и методологические основы дидактических игровых технологий в развитии познавательной деятельности у детей с неполным развитием речи. Анализируется влияние дидактических игр на восприятие, внимание, память, мышление и речевую деятельность детей. Результаты практического опыта доказывают, что систематическое использование дидактических игровых технологий оказывает положительное воздействие на активизацию познавательных процессов у детей с неполным развитием речи.*

Ключевые слова: *дети с неполным развитием речи, познавательная деятельность, дидактическая игра, игровые технологии, специальная педагогика.*

KIRISH

Maktabgacha yosh davri bolaning shaxs sifatida shakllanishida, bilish faoliyati va nutqiy rivojlanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda bolaning idrok etish, diqqatni jamlash, xotira, tafakkur va nutq faoliyati jadal rivojlanadi. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda esa ushbu jarayonlar o'ziga xos qiyinchiliklar bilan kechadi. Nutqiy yetishmovchiliklar bolalarning atrof-muhitni anglashiga, bilimlarni o'zlashtirishiga va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Shu bois nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan olib boriladigan ta'lim-tarbiya jarayonida an'anaviy usullar bilan bir qatorda samarali pedagogik texnologiyalarni qo'llash dolzarb hisoblanadi. Ulardan biri didaktik o'yin texnologiyalaridir. O'yin bolalar faoliyatining yetakchi turi bo'lib, u orqali bilish jarayonlarini tabiiy va qiziqarli shaklda rivojlantirish imkoniyati mavjud.

Bilish faoliyati bolaning tashqi olamni idrok etishi, bilimlarni o'zlashtirishi va ularni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Psixologik-pedagogik tadqiqotlarda bilish faoliyatining asosiy komponentlari sifatida idrok, diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur e'tirof etiladi. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda ushbu komponentlar ko'pincha yetarli darajada shakllanmagan bo'lib, bu holat ularning ta'lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Didaktik o'yin texnologiyalari o'quv jarayonini o'yin faoliyati bilan uyg'unlashtirgan holda tashkil etishni nazarda tutadi. Didaktik o'yinlar aniq ta'limiy maqsadga ega bo'lib, ular bolalarning bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga qaratiladi. Ayniqsa, nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan ishlashda didaktik o'yinlar korreksion-rivojlantiruvchi ahamiyat kasb etadi.

Didaktik o'yin texnologiyalari pedagogik jarayonda ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarga erishish uchun o'yin faoliyatidan tizimli va maqsadga yo'naltirilgan holda foydalanishni nazarda tutadi. Didaktik o'yin oddiy o'yinlardan farqli ravishda aniq rejalashtirilgan mazmun, qoida va kutilayotgan natijaga ega bo'lib, bolalarning bilim, ko'nikma va malakalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar bilan ishlashda didaktik o'yin texnologiyalari korreksion-rivojlantiruvchi ahamiyat kasb etadi.

Didaktik o'yin texnologiyalarining mohiyati shundaki, ta'lim jarayoni bolalar uchun tabiiy bo'lgan o'yin faoliyati orqali tashkil etiladi. Bu jarayonda bola o'zini majburiyat ostida emas, balki qiziqish va ijobiy emotsiyalar ta'sirida faol ishtirokchi sifatida namoyon etadi. O'yin jarayonida bilish faoliyati faollashadi, nutqiy muloqot ehtiyoji ortadi hamda o'rganilayotgan bilimlar ongli va barqaror tarzda o'zlashtiriladi.

Didaktik o‘yin texnologiyalari mazmuni va tashkil etilishiga ko‘ra bir necha turlarga bo‘linadi. Predmetli didaktik o‘yinlar real buyumlar va ko‘rgazmali materiallar asosida tashkil etilib, bolalarning idrok, tasavvur va lug‘at boyligini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu turdagi o‘yinlar orqali bolalar predmetlarning shakli, rangi, hajmi va vazifalarini farqlashni o‘rganadilar.

Syujetli-rolli didaktik o‘yinlar hayotiy vaziyatlarni modellashirishga asoslanib, bolalarning ijtimoiy tajribasini kengaytiradi. Ushbu o‘yinlar jarayonida bolalar turli rollarni bajarib, muloqotga kirishadi, nutqiy faollik va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar uchun bu o‘yinlar nutqiy muloqotni rag‘batlantirishda ayniqsa samaralidir.

Stol-bosma didaktik o‘yinlar (kartochkalar, rasmlar, loto, domino va boshqalar) diqqat, xotira va mantiqiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan. Bu o‘yinlar bolalarda tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish kabi aqliy operatsiyalarni shakllantirishga yordam beradi.

Harakatli didaktik o‘yinlar bilish faoliyati bilan bir qatorda jismoniy faollikni ham ta‘minlaydi. Ular bolalarning koordinatsiyasi, diqqatni boshqarish va eshituv-idrok jarayonlarini rivojlantiradi. Harakatli o‘yinlar nutqiy topshiriqlar bilan uyg‘unlashtirilganda nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar uchun yanada samarali bo‘ladi.

Shuningdek, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan didaktik o‘yinlar ham keng qo‘llanilmoqda. Multimediali o‘yinlar, interaktiv dasturlar va elektron resurslar bolalarning qiziqishini oshirib, bilish faoliyatini vizual va eshituv kanallari orqali faollashtiradi.

Didaktik o‘yin texnologiyalarining turli shakl va turlari nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda bilish faoliyatini rivojlantirish, nutqiy faolligini oshirish va ta‘lim jarayonining samaradorligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda bilish faoliyatining shakllanishi nutqiy nuqsonlar bilan uzviy bog‘liq holda kechadi. Nutqning yetarli darajada rivojlanmaganligi idrok, diqqat, xotira va tafakkur jarayonlarining to‘laqonli namoyon bo‘lishiga to‘sqinlik qiladi. Shu sababli nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-pedagogik ishlar jarayonida bilish faoliyatini faollashtiruvchi samarali vositalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada didaktik o‘yinlar yetakchi pedagogik vositalardan biri hisoblanadi.

Didaktik o‘yinlar nutqi to‘liq rivojlanmagan bolalarda bilish faoliyatini rivojlantirishda, avvalo, idrok jarayonlarini takomillashtirishga xizmat qiladi. O‘yin jarayonida bolalar predmet va hodisalarning rang, shakl, hajm, tovush

kabi xususiyatlarini farqlashni o'rganadilar. Bu esa ularning sensor tajribasini boyitib, atrof-muhitni ongli idrok etishiga zamin yaratadi.

Shuningdek, didaktik o'yinlar diqqatni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'yin qoidalariga rioya qilish, topshiriqlarni ketma-ket bajarish bolalarda diqqatni jamlash va uni muayyan vaqt davomida saqlab turish ko'nikmalarini shakllantiradi. nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda ko'pincha kuzatiladigan diqqatning beqarorligi o'yin faoliyati orqali asta-sekin kamayib boradi.

Didaktik o'yinlar xotira jarayonlarini rivojlantirishga ham samarali ta'sir ko'rsatadi. O'yin davomida so'zlar, harakatlar, qoidalar va obrazlarni eslab qolish zarurati bolalarda eshituv va ko'ruv xotirasining rivojlanishiga yordam beradi. Bu esa nutqiy materialni mustahkam o'zlashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Tafakkurni rivojlantirish nuqtayi nazaridan didaktik o'yinlar muammoli vaziyatlarni yaratish imkonini beradi. Bolalar o'yin jarayonida taqqoslash, umumlashtirish, sabab-oqibat bog'lanishlarini aniqlash kabi aqliy operatsiyalarni bajaradilar. Bu jarayonlar nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda mantiqiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, didaktik o'yinlar nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda nutqiy faollikni oshirishda muhim ahamiyatga ega. O'yin jarayonida bola savollarga javob beradi, o'z fikrini ifodalaydi, tengdoshlari va pedagog bilan muloqotga kirishadi. Bu esa lug'at boyligining kengayishi, grammatik tuzilmalarning mustahkamlanishi va bog'lanishli nutqning rivojlanishiga yordam beradi.

Didaktik o'yinlarning yana bir muhim jihati ularning ijobiy emotsional muhit yaratishidir. O'yin bolalarda muvaffaqiyatga erishish hissini uyg'otib, o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi. Ijobiy emotsiyalar esa bilish faoliyatining faollashuviga va ta'lim jarayonining samaradorligini oshishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Didaktik o'yinlar nutqi to'liq rivojlanmagan bolalar uchun ta'lim jarayonini qiziqarli, tushunarli va emotsional jihatdan qulay shaklda tashkil etish imkonini beradi. O'yin faoliyati orqali bolalarning idrok, diqqat, xotira va tafakkur jarayonlari bosqichma-bosqich rivojlanadi, nutqiy faollik oshadi hamda bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirishga sharoit yaratiladi. Ayniqsa, didaktik o'yinlarning tizimli va maqsadga yo'naltirilgan holda qo'llanilishi bilish faoliyatining barqaror faollashuviga olib keladi. Didaktik o'yinlar nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda nafaqat bilish jarayonlarini rivojlantiradi, balki ularning ijtimoiy moslashuvi, muloqotga kirishish ko'nikmalari va o'ziga

boʻlgan ishonchini ham mustahkamlaydi. Oʻyin jarayonida yuzaga keladigan ijobiy emotsional holat bolalarda oʻrganishga boʻlgan qiziqishni kuchaytirib, taʼlim jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu bois, maktabgacha taʼlim tashkilotlarida va maxsus taʼlim muassasalarida nutqi toʻliq rivojlanmagan bolalar bilan olib boriladigan korreksion-rivojlantiruvchi ishlar jarayonida didaktik oʻyin texnologiyalarini keng joriy etish maqsadga muvofiqdir. Didaktik oʻyinlarni tanlashda bolalarning individual imkoniyatlari, nutqiy rivojlanish darajasi va psixologik xususiyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa nutqi toʻliq rivojlanmagan bolalarning bilish faoliyatini rivojlantirish va ularni maktab taʼlimiga samarali tayyorlashda ijobiy natijalarga erishishni taʼminlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

1. Выготский Л. С. Мышление и речь. – М.: Педагогика, 1982. – 287 с.
2. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
3. Эльконин Д. Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1999. – 360 с.
4. Запорожец А. В. Психология действий. – М.: Просвещение, 1986. – 312 с.
5. Волкова Л. С. Логопедия: учебник для студентов дефектологических факультетов. – М.: ВЛАДОС, 2010. – 703 с.
6. Трофимова Л. И. Коррекционная педагогика. – М.: Академия, 2014. – 256 с.
7. Парамонова Л. Г. Развитие познавательной деятельности дошкольников. – СПб.: Детство-Пресс, 2012. – 192 с.
8. Nurmatova M. A., Ismoilova D. A. Maxsus pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 220 b.
9. Nishonova M. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 2016. – 180 b.
10. Rasulova D. R. Nutq nuqsoniga ega bolalar bilan korreksion ishlar metodikasi. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2020. – 156 b.

